

ponovno plaća priroda. Veliki broj industrijskih postrojenja izbacuje ogromne količine otrovnih tvari, koje uzrokuju zagađenost okoliša i trovanje životinjskih vrsta. U novije vrijeme Kina ulaže u zaštitu prirode, a jedan od načina je i hukou sistem popisa domaćinstava. Ovime se želi stati na kraj velikim migracijama iz sela u gradove, ali također i smanjiti populaciju, po čemu je Kina prva u Svijetu. Pri koncu ovoga dijela analize autorov stav prema industrijskom zagađenju u Kini jenjava. Na kraju se može zamjetiti jedan vrlo zanimljiv detalj. Naime autor ovoga članka Ana Lora-Wainwright se zahvaljuje na usrdnosti Rockefellerovoj fondaciji. Ovo je vrlo zanimljivo jer je veoma poznati čime se sve bavi obitelj Rockefellerovih... Na poslijetku, donosi se i problem uzgoja matsutaki gljiva u Japanu zbog porasta industrije. Profesor Yoshimura je jedan od glavnih zagovarača povratka satoyama – područja između planinskih podnožija i obradive poljoprivredne površine, na stanje prije 1950. godine, kao i povratka šumskih površina u prethodno stanje.

Mario ŠAIN

ENERGY (AND) COLONIALISM, ENERGY (IN) DEPENDENCE, AFRICA, EUROPE, GREENLAND, NORTH AMERICA, EDITED BY CLAPPERTON CHAKANETSA MAVHUNGA AND HELMUTH TRISCHLER

Povijest razvoja iskorištavanja prirodnih reursa u svrhu dobivanja energije je vrlo kompleksna i obimna, te bih se usudio reći i nedovoljno istražena. Ova knjiga donosi opise ovih procesa vrlo jasno, koncizno i nadasve konkretno. Budući da je knjigu napisala skupina autora, to doprinosi njenoj nepristrasnosti, s zdravom dozom subjektivnih stavova autora.

Knjiga ima 58 stranica, a započinje uvodom u kojem se objašnjava u kratkim crtama tema knjige, te rasprave koje će se prikazati u daljnjem tekstu. U uvodu se govori također o značaju ove teme za ekonomsku povijest, te tako autor ističe da je vrlo bitno utvrditi procesni razvoj iskorištavanj energetskih potencijala, koje su to stvari koje su ubrzale te procese i pridonijele njegovom razvoju itd. Prvi naslov koji obrađuje autor Clapperton Chakanetsa Mahvunga, koji je doktorirao na Sveučilištu u Michiganu, a bavi se znanošću, tehnologijom i društvom. On govori u ovom prvom naslovu o energiji uoče, zatim o industriji i njenom razvoju i o transportu u Srednjoj i Južnoj Africi kroz povijest. Na početku ove rasprave on ističe dva vrlo bitna momenta u razvoju industrije i transporta u užnoj Africi, a to je europsko otkriće zlata u Witwatersraundu, u provinciji Gauteng u Južnoj Africi, i belgijska okupacija Konga. U ovom smjeru odlazi i njegova dalja rasprava, koja se prvenstveno tiče uticaja europskih velesila na energetska iskorištavanja, industriju i transport u tom predjelu. Govori se u vremenskom razdoblju kraj 19. st. Vrlo važno mjesto daje i ulozu željeznice u transportu robe prema vanjskom svijetu, kao i njenu povezanost o obalom, u svrhu daljnjeg transporta. Kao najvažnije sirovine koje su se iskopavale i izvozile on navodi bakar i ugalj, koji su imali najviše procentualnog udjela u izvozu. On također ističe i važnost slonovače u izvozu, a kao uvozni artikali ističe žitarice. Vrlo važnu ulogu u ovome svemu je imala primorska trgovina, koja ima svoje začetke i s dolaskom Arapa na ova područja. Pored željeznica, rijeka Zambezi je bila vrlo važna spona u transportu robe. Da su procesi istraživanja i iskorištavanja kolonijalnih zemalja imale velik utjecaj i na demografsku sliku, svjedoči i činjenica da je veliki broj stranih (europskih) istraživača i naučnika bio slan u ekspedicije po Južnoj Africi. Uz ove istraživačke ekspedicije je išao i nemali broj ostalog pučanstva, koji su preuzeli polako mjesto od starosjedioca, koji su prvenstveno smatrani bićima niže klase i iskorištavani za rad u rudnicima. Što se tiče kolonijalnih veza u ovim krajevima, autor ističe tri važne grane koje su odigrale značajnu ulogu na razvoj transportnih veza, a to su: željeznice, brodski promet i kontinentalni putevi za vozila. Željeznička industrija, kao i brodski promet, ponajviše su bili pod utjecajem Britanaca, i one doživljavaju također ubrzani razvoj. Putevi se sve više upotrebljavaju, pa se tako u Južnoj Africi moglo zateći najviše američkih vozila (Chevrolet, Ford itd.) uglavnom u kasnijem razdoblju (kraj 19. i početak 20. st.). Kao pokretačka sirovina za dobijanje energije koja je korištena u

rudnicima i industrijskim pogonima autor navodi uglj, a zatim su tu i hidroelektrane, drvo, gorivo itd. U sljedećem naslovu, isti autor govori o britanskoj kolonizaciji Nigerije i iskorištavanju uglja. Britancu su kolonijalizirali Nigeriju na prijelazu iz 19. u 20. st. Već sredinom 19. st., Britanci vrše ekspedicije po Nigeriji. Tako su 1841. osnovali Royal Niger Company (RNC). Preko ove kompanije Britanci su vršili eksploataciju rudnih bogatstava iz Nigerije, a najznačajniji ulogu je ponovno igrao uglj. Britanci su, vodili jako smišljenu politiku uključivanja lokalnih elemenata u provedbu vlasti u Nigeriji, te su na taj način smanjili otpor tamošnjeg stanovništva. Kako autor tvrdi, strane kompanije su konstantno, kroz domaće strukture vlasti, nadzirale iskopavanja i transport uglja, te pritom zarađivali veliki profit na štetu domaćih ljudi. Nigerijci su zapošljavani pretežito kao radna snaga u rudnicima, i često su bili izlagani neljudskim uvjetima u rudnicima. To je svakako dovodilo do pobuna i nezadovoljstva ljudi, pa je povjerenje u domaće strukture bilo sve manje. Polako su nadležnosti prelazile direktno u ruke europskih kompanija, čemu je pridonijela i nezasitna potreba za sirovinom. Kako bi upotpunio sliku koliko su strane vlasti bile stroge i rigorozne prema radnicima, navodi primjer iz 1965. god. Kada je prilikom jednoga štrajka došlo čak do pucnjave na štrajkače, i do ubojstava. Međutim, usprkos svim događanjima, pod britanskom upravom proizvodnja uglja se umnogostručila. Godine 1915. proizvodnja je iznosila 24 000 tona, a već 1918. iznosi više od 250 000 tona. Od 1950.-1958., proizvodnja uglja je bila pod nigerijskom vlasti, ali pronalaskom i preradom nafte, uglj je polako počeo gubiti na značaju. Christopher Jones je autor sljedeće rasprave koja govori o britanskom utjecaju na razvoj američke svijesti o energetskim izvorima, napose nafti i uglju. Profesor Christopher Jones je pomoćni profesor na državnom Sveučilištu u Arizoni. Suraduje dosta s Sveučilištem Harvard i Berkeley. Njegova istraživanja se ponajviše bave analizama međudnosa između dršstva, okoline i energije. U samim početcima istraživanja energetskih resursa, prof. Jones ističe da zapravo Amerikanci nisu još uvijek bili svjesni važnosti ekstrakcije ruda (govori o kraju 18. st.), ali su imali vrlo bliske veze s Britancima, te su tako dosta dobro poznavali njihove tehnike prerade ruda i konverziji energije. Prva ruda kojoj su Američki znanstvenici dali značajnu notu bila je antracit, a poslije uviđaju i važnost uglja. Autor ističe i poznatog američkog inženjera i istraživača Theodora Coopera, koji je krajem 19. st. isticao važnost uglja, te je rekao kako je uglj zapravo izvorište moći tadašnje Britanije. Tako je uglj sve više dobivao na značaju, pa već 1908. na njega otpada $\frac{3}{4}$ brodskih utovara. Amerikanci su sve više bili svjesniji i nafte i njene koristi, pa se njoj posvećuje sve više pažnje. Američko zakonodavstvo je znalo već naći načina da se odupre stranim kompanijama koje su izvlačile veliki profit iz iskopavanja i prerade ruda, i to osnivanjem raznih organizacija kojima su nastojali »zaobići zakon«. Jedna od najvažnijih grana obnovljivih izvora energije, i tekućina bez koje bi nemoguć bio bilo koji oblik života na zemlji je voda. O vodi i izvorima hidroenergije je riječ u sljedećem poglavlju kojim se bavi Ingo Heidbrink, profesor povijesti na Sveučilištu Norfolk u Virginiji. Njegove glavne sfere istraživanja su povijest i iskorištavanje prirodnih morskih (vodenih) resursa. On ovdje govori o hidroenergiji na Greenlandu. Pravi vrlo usku povezanost između povijesti ekonomije i političkim statusom Greenlanda – neovisnošću od Danske. Danskoj rijetko tko odriče pravo na Greenland, pa čak niti samo stanovnici Greenlanda nemaju aspiracije za neovisnost jer bez danske pomoći oni nebi mogli opstati. Međutim, autor u ovom poglavlju postavlja stvari drukčije, i istile važnost prirodnih resursa na Greenlandu, pomoću kojih bi Greenland sam mogao funkcionirati. On ističe nepobitnu činjenicu da je 8 % svjetske zalihe pitke vode na Greenlandu, te iako je većina te vode zarobljena u ledu, ona će ipak u doglednoj budućnosti igrati značajnu ulogu. Tek 1924. s radom počinje rudnik uglja u Qutdligssatu, što je poprilično kasno ako se sjetimo da je npr. Nigerija tada već imala velike količine proizvedenog uglja. Od otvaranja rudnika stvari pomalo kreću nabolje. Tek će 1980-ih vlasti pokrenuti program razvoja hidroenergije, kako bi smanjili potrebu uvoženja fosilnih goriva. Međutim, problem je bio i vrlo mali broj ljudi koji su tamo živjeli. Ipak, istraživači su otkrili kriolit, početni mineral za proizvodnju aluminijsa. Od razvoja iskopavanja kriolita, sve više se insistira na proizvodnji aluminijsa. I hidroelektrane proizvode odveć dosta energije za potrebe tamošnjeg stanovništva, a budući da su onemogućeni u izvozu električne energije, zbog udaljenosti, oni se okreću sve većoj proizvodnji aluminijsa i otvaranju novih tvornica, koje bi opskrbljivali električnom energijom iz hidroelektrana. Greenland je uskoro postao, i danas je, privlačan stranim investitorima. Posljednje poglavlje se bavi tranzicijskim ubrzanjima procesa razvoja energije u

20. st., točnije od 1938.-1955. Ovo poglavlje obrađuje jedan tek nadolazeći istraživač. On ukratko iznosi svoje viđenje navedenih procesa. Što je vrlo zanimljivo kod ovog autora, to je kako on povezuje politička događanja u Europi, s razvojem ekonomije. On tako npr. ističe čak i pozitivne konotacije koje je nacizam u Europi ostavio na razvoj industrije. Navodi tako primjer Austrije, koja je njemačkom okupacijom zapravo postala dio Trećeg Reicha. Njemci su dosta pažnje posvećivali onim predjelima gdje su mogli iskoristivati rudna bogatstva, samo u pogrešne svrhe, u pripremu za rat. Ali ipak proizvodnja hidroenergije u Austriji u ovom periodu raste. Autor iznosi i negativne posljedice razvoja hidroenergije, a to je promjena okoliša i životinjskih, te ljudskih staništa.

S ovim posljednjim poglavljem raspravni dio i završava. Donosi se još po par osnovnih crta iz biografija autora. Svaki autor je ipak ostavio nešto svoga u onom dijelu kojim se bavi u ovoj knjizi. Osobito me se dojmilo povezivanje razvoja energije i industrije s političkim događajima koji su ostavili traga na oblikovanju budućeg energetskog razvoja, ali i državne strukture (npr. primjer nacista iz posljednjeg poglavlja). Međutim, možda izostaje jedan važan moment u ovim raspravnim temama, a to je, da se ne donosi utjecaj razvoja energije i industrije na današnje postojeće države. Tj., nema poveznica između ekonomske povijesti vremena koja se opisuju u ovoj knjizi s današnjim stanjem u tim državama. Ne postavljaju se pitanja kako je razvoj proizvodnje uglja npr. u Nigeriji, oblikovao današnju situaciju iskopavanja uglja u tim krajevima. Vjerojatno bi se s tim dodatkom mogao bolje steći uvid u napredak koji se razvio između samih početaka industrijalizacije i energetizacije i današnjeg stanja u svijetu. Također, autori nerijetko skaču iz perioda u period, pa ponekad zbunjujuće navode različita razdoblja u istom paragrafu. Nije im najznačajnije ići kronološkim redom. Inače knjiga je vrlo pregledna i jednostavna za čitanje. Budući da se bavi specifičnim regijama, očekivalo bi se da se autori ograniče striktno na te regije, međutim, oni daju i širu sliku problema, uzimajući u obzir sve faktore koji su utjecali na proizvodnju, transport i razvoj energetskih postrojenja. Svakako da bi se o temama koje su ovdje obrađene mogle napisati i puno šire studije, što samo govori o širini problema istraživanja i važnosti ekonomske historije.

Mario ŠAIN

AGNES KNEITZ, MARC LANDRY, UR., ON WATER. PERCEPTIONS, POLITICS AND PERILS, RCC PERSPECTIVES, 2012/2, STR. 81.

Devetnaesto izdanje internetskog časopisa *RCC Perspectives* iz 2012. godine u izdanju Rachel Carson Center koji djeluje u sklopu Ludwig-Maximilians-Universität u Münchenu okupilo je uz urednike Agnes Kneitz i Marca Landrya još sedmero istraživača, koji su kratkim interdisciplinarnim diskursima otvorili različita pitanja koja se tiču glavne teme ovog izdanja, vode. Uz uvod urednika i sveukupno devet eseja podijeljenih kao što sam naslov govori u tri dijela; percepcije, politika i opasnosti, koja određuju aspekt s kojeg istraživači promatraju glavnu temu izdanja, objedinjuje se odnos prema vodi kako u prošlosti i sadašnjosti tako i uz otvaranje pitanja koja će biti aktualna u budućnosti.

U uvodu posljednjeg eseja ovog izdanja geograf Wolfram Mauser navodi mnoštvo maštovitih i kako on sam kaže, trivijalnih uvoda, koji odražavaju pravi značaj koji voda ima za ovaj planet. Ne ponavljajući njegove navode kao ni njegov vlastiti uvod koji se može svesti na poznatu priču o značaju vode s obzirom na postotak koji ona čini na našem planetu što ga s drugim povoljnim okolnostima čini jedinim nastavnim planetom u Sunčevu sustavu, zna se da je voda bitna u gotovo beskonačno mnogo mikro i makro aspektata.

Stoga se u prvom eseju prvog djela nazvanog »Perceptions: Environmental Knowledge and Knowledge Societies« povjesničar Marc Landry bavi percepcijom upotrebe vode u svrhu dobivanje energije kao i konotativnim značenjima metafore *bijeli ugljen* na što su utjecale i konotacije koje je zadobila sama riječ ugljen, ali i same prednosti i negativnosti dobivanja hidroenergije. U drugom eseju ovog dijela, povjesničarka Franziska Torma istražuje početak istraživanja svijeta morskih dubina i multidimenzio-

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen X. / Broj 10
Zagreb - Samobor 2014.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: prof. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula), Zrinka Blažević (Zagreb), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Goran Đurđević (Požega), Josip Faričić (Zadar), Borna Fürst Bjeliš (Zagreb), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb), Paul Hirt (Tempe, SAD), Andrej Hožjan (Maribor, Slovenija), Halil Inalcik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb), Ivan Mirnik (Zagreb), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb), Hrvoje Petrić (Zagreb), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb), Marko Šarić (Zagreb), Mladen Tomorad (Zagreb), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Zagreb), Frank Zelko (Burlington, VT, SAD), Zlata Živaković Kerže (Osijek), Ivana Žebec Šilj (Zagreb)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2014.

Adresa uredništva / Mailing addresss:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

Na naslovnici / Cover:

Idrija prema Valvasorovoj Topografiji Kranjske iz 1679.

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA